

ПРОБЛЕМИ ВАСПИТНОГ РАДА

Др Небојша Петровић¹
Др Бора Кузмановић
Филозофски факултет
Београд

UDK-37.017
Оригинални научни рад
НВ. LIX 3.2010.
Примљен: 19. IV 2010.

ВРСТА ШКОЛЕ И ШКОЛСКИ УСПЕХ КАО ЧИНИОЦИ ПРИХВАТАЊА ЛИЧНИХ И ДРУШТВЕНИХ ЦИЉЕВА СРЕДЊОШКОЛАЦА У СРБИЈИ

Апстракт *Истраживање које се приказује у овом чланку имало је за циљ да провери колика је улога школе, конкретније, врсте школе и школског успеха, у прихватању одређених личних и друштвених вредности данашњих средњошколаца. Поред тога, проверено је и колико средњошколци генерално прихватају ове вредности, операционализоване преко 18 личних и 18 друштвених циљева. Узорак је чинило 2.426 ученика из целе Србије. Од личних циљева највише се прихвата пријатељство (просечна вредност је 4,42 на петостепеној скали), љубав (4,37), материјални стандард (4,32) и самосталност (4,28). Од друштвених циљева најзначајнија је запосленост (4,42), а потом и социјална права (4,31), животни стандард грађана (4,24) и еколошки циљеви (4,23). Ученици различитих врста школа се статистички значајно разликују у важности коју придају највећем броју и личних и друштвених циљева, мада те разлике генерално нису велике. Школски успех је, такође, у статистички значајној корелацији са прихватањем највећег броја како личних, тако и друштвених циљева. Али, и овде су коефицијенти ниски. Школски успех се обично третира не само као добар показатељ остваривања образовне функције школе, него и васпитне, социјализацијске. Претпоставља се да бољи ученици не само боље препознају, него и усвајају друштвено пожељне вредности, у првом реду оне које су израз васпитних циљева школе. Наше резултате не треба видети као знак да школа недовољно успешно остварује своје васпитне циљеве, већ пре као прилог тези да у школи нису јасно дефинисани циљеви васпитања, особито ако је реч о сфери вредности.*

Кључне речи: лични циљеви, друштвени циљеви, вредности, школа, школски успех, социјализација

SCHOOL TYPE AND ACADEMIC ATTAINMENT AS FACTORS OF ACCEPTANCE OF PERSONAL AND SOCIAL AIMS OF HIGHSCHOOLERS IN SERBIA

Abstract *The research presented in this article was aimed at assessing the role of school, particularly type of school, and academic attainment in accepting personal and social values among contemporary high-school students. The extent of general acceptance of these values was tested by offering respondents 18 personal and 18 social aims. The sample included 2.426 students across Serbia. Among personal values the most widely accepted was friendship (mean value 4.42 on the five-grade scale, love (4.37), welfare (4.32), and independence (4.28). Among social aims the most*

¹ npetrovi@f.bg.ac.rs

important was employment (4.42), followed by social rights (4.31), living standard (4.24) and ecological aims (4.23). Students from different types of schools differ statistically significantly in the positioning of most personal and social aims, although the differences are not huge. Academic attainment is also in statistically significant correlation with the acceptance of the majority of both personal and social aims. Yet, here also, the coefficients are low. Academic attainment is usually taken not only as a valid indicator of the educational function of school but also of its upbringing and socialization function. It is assumed that more successful students not only recognize but also accept socially desirable values readily, primarily those expressed in the particular educational aims of their school. Our results should not be interpreted as a signal that school, in general, does not realize its educational aims successfully but more as a contribution to the thesis that educational aims are not clearly defined, regarding particularly the area of values.

Keywords: aims, values, school, academic attainment, socialization.

ВИД ШКОЛЫ И ШКОЛЬНЫЙ УСПЕХ КАК ФАКТОРЫ ПРИНЯТИЯ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ЦЕЛЕЙ СРЕДНШКОЛЬНИКАМИ В СЕРБИИ

Резюме *Исследование, результаты которого приводятся в данной статье, проведено в целях установления, какую роль имеет вид школы и школьный успех в принятии определенных индивидуальных и общественных ценностей сегодняшними среднешкольниками. Кроме того, проверялось, насколько среднешкольники генерально принимают данные ценности, операционализованные через 18 индивидуальных и 18 общественных целей. Исследование проведено на примере 2 426 учеников из всей Сербии. Среди индивидуальных целей на первом месте находится дружба (в среднем 4,42 по пятибалльной шкале), затем любовь (4,37), материальное положение (4,32) и самостоятельность (4,28). Среди общественных целей самой значительной является занятость (4,42), а затем социальные права (4,31), жизненный стандарт граждан (4,24) и экологические цели (4,23). Ученики различных школ статистически значимо различаются между собой в важности которую придают большинству и индивидуальных и общественных целей, хотя эта разница в общем небольшая. Школьный успех также находится в статистически значимой корреляции с принятием самого большого числа и индивидуальных и общественных целей. Но и здесь разница небольшая. Школьный успех обычно рассматривается не только как хороший показатель осуществления образовательной функции школы, но и воспитательной функции и функции социализации. Считается, что хорошие ученики не только что лучше узнают, но и усваивают общественно желательные ценности, в первую очередь те, посредством которых выражается воспитательная функция школы. Полученные нами результаты нельзя рассматривать в качестве показателя недостаточно успешного выполнения воспитательных целей школой, но прежде всего как подтверждение тезиса об отсутствии четко определенных целей воспитания в школе, особенно когда речь идет о сфере ценностей.*

Ключевые слова: цели, ценности, школа, школьный успех, социализация.

Увод

Истраживање које ћемо овде приказати улази у широку област вредности и вредносних оријентација. Реч је о проблематици која је веома много проучавана у бившој Југославији и, чини се, особито у Србији, у којој се одржао континуитет плодноних и подстицајних истраживања чак и у ратним и поратним годинама. Емпиријске студије најчешће су рађене са младима и тај тренд ће се вероватно одржати. Истраживачи покушавају преко младих да завире и у будућност друштва и понекад у томе успевају, али су се преко „генерације будућности“ тек делимично могле назрети и наслутити драматичне промене у Југославији у последњој деценији прошлог века. Распад система и друге промене нису зависиле од свести широке популације младих, али се на ту свест одражавала динамика друштвене кризе пред распад државе и почетак сурових националних сукоба (Михаиловић и сарадници, 1990).

Бројна су истраживања на узорку младих, па овде нећемо покушавати да дамо ни овлашни преглед свих значајних резултата, већ ћемо дотаћи само она истраживања која су најнепосредније битна за тему којом се бавимо. Нећемо се детаљније бавити ни различитим схватањима и могућим разграничењима појмова вредности и вредносних оријентација, већ читаоца упућујемо на релевантну литературу (на пример, Kluckhohn, 1951; Rokeach, 1973; Rot и Havelka, 1973; Кузмановић, 1973. и 1995б; Пантић, 1977; Schwartz и Bilsky, 1987). Ако желимо што једноставнију дефиницију, може се рећи да се под вредностима подразумевају релативно уопштени (апстрактно формулисани) лични и друштвени циљеви, постојећа стања, начини понашања и врсте активности уз које се везују уверења да су пожељни (значајни) било за човека као појединца, било за групу и друштво. За потребе овог истраживања важна је подела на инструменталне и терминалне вредности (Rokeach, 1973), односно на вредности-циљеве и вредности-средства (Кузмановић, 1995б). У сваком случају, ако се циљеви (било лични, било друштвени) формулишу на уопштен начин, спадају у сферу вредности². Ипак, нисмо у наслову употребили овај шири појам да бисмо експлицитније исказали шта је стварни предмет истраживања.

Наши истраживачи су били свесни чињенице да су вредности детерминисане већим бројем фактора (на пример, Пантић, 1977), међу којима је школа само један од чинилаца – не само зато што је посебно важна породица у којој се одраста, већ и вршњаци, средства масовних комуникација, омиљена литература, актуалне друштвене околности и други. Неки говоре

² Наравно, значење термина “циљ” се може проширити толико да укључи и начине долажења до неких даљих циљева, али тада треба разликовати разне врсте циљева, попут Рокичеве поделе на инструменталне и терминалне вредности.

и о значају ендогених фактора и „аутокреацији“ вредности (Пантић, 1977). Није ни лако путем неексперименталних истраживања установити колики је утицај школе, мада је у предвечерје распада Југославије обављено једно солидно, врло обухватно истраживање у Србији с циљем да се испита какав је ефекат основног образовања (Хавелка и сарадници, 1990). Било је лакше (али такође значајно) путем квалитативне анализе програмских докумената, закона и уџбеника установити какве су интенције образовног система у сфери вредности (нпр. Плут, 1991, Аврамовић, 1996). Констатовано је, поред осталог, да тај систем по инерцији истрајава на одређеним васпитним циљевима и да се у уџбеницима даје стара идеолошка слика света и афирмишу давно официјелно прокламоване идеолошке вредности, чак и кад су се у свету догодиле озбиљне промене, а Југославија налазила пред распадом (Кузмановић, 1989). Но све дубља друштвена криза деловала је непосредно и преко других канала на младе и појавиле су се прве студије о променама вредносних оријентација, особито идеолошки и политички релевантних (Пантић, 1981). Стручњаци су убрзо увидели да се у новим друштвеним условима (након слома једног друштвеног система и разарања Југославије) мора преиспитати и циљ васпитања, те је Савез педагошких друштава Југославије (најновије) организовао у октобру 1993. „запажено стручно саветовање“ о теми „Циљ васпитања и друштвене промене“. Часопис *Педагогија* објавио је сва излагања са тог скупа (број 1-2, 1993), од којих су се нека директно бавила односом вредности и циљева васпитања (најдиректније Кузмановић, 1993, Бабић, 1993).

На улогу школе посредно указују нека поновљена (квазилонгитудинална) истраживања чији је глави циљ био да се испитају промене у вредностима зависно од развојних промена (узраста) и драматичних друштвених промена (Кузмановић, 1995б, Попадић, 1995). Највеће промене су се догодиле у сфери идеолошки значајних вредносних оријентација: на пример, од доминантног залагања за друштвену својину долази се до претежног прихватања приватне својине, од атеизма до религиозности; значајно опада залагање за једнакост, једнопартијски систем се не прихвата итд. Неке вредности се ипак нису промениле онолико колико би се очекивало на основу драматичних друштвених промена (на пример отвореност према свету) или су се промене одвијале лагано (кад је реч о религиозности), а у неким случајевима (пре свега, када су посредни вредности које изражавају универзалне људске потребе) једва да су статистички значајне, или чак и не достижу праг значајности. Указује се на могућност да школа испољи одређену инерцију чак и када се неке друштвене промене институционализују: „И сама школа испољава извесну инерцију, настављајући са старом праксом и када се захтева нова. Између осталог, наставници су васпитавани

у неком другом времену, па своја давно стечена интимна уверења пренесе ученицима чак и онда када су школе и образовање формално реформисани“ (Кузмановић, 1995а, стр. 11).

О утицају школе може се делимично (само делимично) закључивати и на основу корелација школског успеха и прихватања одређених вредности. Полази се од претпоставке да бољи ученици више прихватају (или су бар научили како треба да се декларишу) поруке које добијају у школи, укључујући и оне које се односе на пожељни систем вредности. У том смислу индикативан је податак да је давно Пантић установио како се бољи ђаци у већој мери залажу за друштвену својину насупрот приватној (Пантић, 1981), а касније је, „та правилност најпре нестала, да би се временом јавила обрнута тенденција“ (Кузмановић, 1995б). Временом је нестало и правило да је школски успех у негативној статистичкој вези с религиозношћу. По правилу, школски успех није у високој корелацији са вредносним оријентацијама, што се показало и у неким каснијим истраживањима (Јоксимовић, 2001). У сваком случају, питање утицаја неких фактора везаних за школу и образовање на вредносне оријентације ученика код нас је актуелно и сада, а биће важно и у будућности.

Предмет и циљеви истраживања

Ово истраживање је део шире студије о свакодневици средњошколаца Србије. У овом делу постављена су два основна циља: 1) испитати у коликој мери ученици разних средњих школа у Србији прихватају различите личне и друштвене циљеве, и 2) проверити да ли су с прихватањем тих циљева повезана демографска и социјална обележја, у првом реду врста школе и школски успех. Мада су постојале неке радне хипотезе, истраживање је имало претежно експлоративни карактер и стога ћемо показати шта сами резултати истраживања говоре.

Варијабле

Главни скуп варијабли који се тиче циљева преузет је из истраживања Кузмановића и Петровића (Кузмановић и Петровић 2007). Коришћена је листа личних циљева (LLC) која укључује 18 циљева који би се најкраће могли назвати: углед, пријатељи (пријатељска подршка), друштвена моћ, самоактуализација, алтруизам, постигнуће, узбудљив живот, подређеност, сигурност, савесност, љубав, материјални стандард, знање, уживање (хедонизам), друштвено ангажовање, самосталност, популарност и здрав живот. Поред ње, укључена је и листа друштвених циљева (LDC), која такође садржи 18 циљева који се могу најкраће назвати: јака тржишна привреда,

добри међунационални односи, борба против криминала и корупције, јачање одбрамбених снага, хуманији односи, еколошки циљеви, запосленост, социјална једнакост, правна држава, чување традиције, улазак у Европску унију, приватизација, државни и територијални интегритет, демократија, животни стандард, развој науке и културе, социјална права и једнопартијски систем.

Испитаници су имали задатак да искажу колику важност придају сваком од понуђених циљева. Поред тога, из сваке групе су бирали по пет циљева које сматрају најважнијима, а потом и по један – најважнији.

Као што смо напоменули, ово истраживање је део једног ширег пројекта, те су утврђиване и бројне друге варијабле, но за овај рад су значајне: школски успех ученика и врста школе.

Испитаници

Узорак је чинило 2.426 ученика средњих школа из целе Србије. Заступљени региони су били Војводина (28,8% испитаника), Београд (21%), Средња Србија (20,1%) и Јужна Србија (30,1%). Према врсти школа, узорак је укључио око 42% ученика из гимназија, 17,7% из медицинских школа, 16% из техничких, 14% из угоститељских, 5,7% из пољопривредних и 4,7% из једне економске школе.

Узорак је обухватио ученике из великог броја различитих школа и места те, упркос одређеним мањкавостима (пре је квотни него случајни), омогућује да стекнемо солидан увид у преференције и корелате личних и друштвених циљева средњошколаца у Србији.

Истраживање је изведено крајем 2007. године.

Резултати истраживања

Дескриптивна анализа прихваћености циљева

Излагање резултата започећемо дескриптивном статистиком, тј. приказаћемо који циљеви су најважнији нашим испитаницима на основу просечне оцене важности сваког циља. Биће наведена и мера распршења резултата – стандардна девијација. Ради економичности, нећемо приказивати резултате избора првих пет најважнијих циљева, односно једног најважнијег циља, јер се рангови добијени на ова два начина у великој мери поклапају са ранговима по аритметичким срединама.

Из табеле 1. видимо да су најважнији циљеви средњошколцима у Србији везани за то да имају добре пријатеље и да остваре љубав, а одмах потом ту су и циљеви везани за материјални стандард, као и за стицање са-

мосталности, пре свега од родитеља. Осим материјалног стандарда као примера материјалистичке вредности у друштву које се још бори с оскудицом, остали циљеви с врха листе су карактеристични посебно за ово животно раздобље. То потврђује и чињеница да су и у претходним истраживањима, 1994. и 2000. године (Јоксимовић, 2001), врх листе пожељних циљева такође заузимали пријатељство и срећан брак и складна породица (што је блиско нашем циљу – остварење љубави). Занимљиво је да је и дно листе готово идентично. Друштвена ангажованост, тежња за популарношћу и за моћи и утицајем ни тада, а ни у овом истраживању нису били циљеви који би средњошколцима били много важни.

Табела 1. Лични циљеви

Лични циљеви	АС	СД
пријатељи	4.42	0.89
љубав	4.37	0.98
материјални стандард	4.32	0.97
самосталност	4.28	1.05
знање	4.06	1.02
сигурност	3.93	1.14
уживање/хедонизам	3.93	1.12
самоактуализација	3.82	1.16
здрав живот	3.82	1.24
алтруизам	3.79	1.08
савесност	3.75	1.32
узбудљив живот	3.69	1.22
углед	3.42	1.18
постигнуће	3.39	1.27
друштвено ангажовање	3.11	1.26
популарност	2.51	1.42
подређеност	2.51	1.35
друштвена моћ	2.04	1.21

Најважнији друштвени циљеви (табела 2) су пре свега они који се тичу обезбеђивања што веће запослености (што је и за очекивање у узорку који се налази у периоду када већ озбиљно размишља о будућем послу), потом социјална права која се односе на бесплатно здравство и, што је за ове испитанике сигурно значајније, бесплатно школство, пошто ће многи на-

ставити школовање на факултетима након завршетка средњег образовања. Истакнута је и важности животног стандарда, док су еколошки циљеви, донекле изненађујуће, готово увек у врху по важности у оваквим истраживањима.

Међутим, изгледа да наши субјекти претходне материјалистичке циљеве не доводе у директну везу с уласком у Европску унију, нити тај улазак виде као инструмент за остварење ових циљева, јер га не вреднују превише. Исто се може рећи и за јаку привреду, која је још мање важна. Поред једнопартијског система, који је очекивано при дну, ту се налази и приватизација, која је очигледно пре перципирана као узрок губитка посла и сиромашења неких људи, него као неопходна степенница ка јакој привреди, а тиме и већој запослености и већој могућности социјалних давања и права.

Табела 2. Друштвени циљеви

Друштвени циљеви	АС	СД
запосленост	4.42	0.93
социјална права	4.31	0.99
животни стандард	4.24	0.99
еколошки циљеви	4.23	1.03
борба против криминала и корупције	4.14	1.14
хуманији односи	4.06	1.09
чување традиције	3.96	1.13
развој науке и културе	3.96	1.06
социјална једнакост	3.95	1.10
правна држава	3.78	1.17
државни и територ. интегрит	3.74	1.25
јачање одбрамбених снага	3.58	1.21
демократија	3.58	1.26
добри међунац. односи	3.57	1.25
улазак у Европску унију	3.44	1.35
једнопартијски систем	3.32	1.36
јака привреда	3.13	1.36
приватизација	2.90	1.23

И овде је занимљиво извршити поређење са неким резултатима претходних, сличних студија. Тако Васовић, изучавајући на београдском узорку средњошколаца пре више од 20 година (Васовић, 1988) материја-

листочке и постматеријалистичке циљеве, налази да се највише младих опредељује за јаку привреду (34%), која је нама на дну листе, потом за хуманије односе међу људима и висок животни стандард. У прегледу три истраживања: на ученицима завршног разреда основне школе 1988 и 1994, као и средњошколцима 1994, са листом од 13 друштвених циљева који се делом преклапају са нашим истраживањем, Кузмановић (1995с) показује да се међу најважније циљеве сврставају материјални стандард и запосленост, док су најмање важни једнопартијски систем, социјална једнакост, јачање одбрамбених снага и друштвени активизам.

Поређење личних циљева према врстама школе

Поређење о коме ћемо извести у овом делу рада извршено је анализом варијансе, статистичком техником која утврђује значајност разлика између аритметичких средина више група. Ученици различитих врста школа разликују се у важности коју придају свим личним циљевима осим популарности. Разлике нису велике, али јесу статистички значајне. Задржаћемо пажњу само на контрастним примерима. Тако је будућим економистима углед значајнији него ученицима техничких и пољопривредних школа, а гимназијалцима, ученицима медицинских, па и економске школе, самоактуализација значи више него ученицима техничких и пољопривредних школа. Ученицима средњих медицинских школа су више него њиховим вршњацима из техничких школа важни сигурност, самосталност, алтруизам, па чак и љубав.

Табела 3. Поређење важности личних циљева по врсти школе (дводелна табела)

Врста школе	углед	пријатељи	друштвена моћ	самоактуализација	алтруизам	постигнуће	узб. живот	подређеност	сигурност
техничке	3.12	4.2	2	3.34	3.67	3.12	3.46	2.78	3.62
угоститељске	3.3	4.37	1.9	3.66	3.82	3.33	3.63	2.64	3.96
медицинске	3.53	4.55	1.99	3.98	3.96	3.47	3.71	2.66	4.11
пољопривредне	3.16	4.24	1.77	3.47	3.76	3.28	3.4	2.79	3.69
економска	3.75	4.59	2.19	3.93	3.61	3.48	3.75	2.46	4.06
гимназије	3.53	4.48	2.14	4.03	3.79	3.49	3.82	2.26	3.99
F коефицијент (5, 2005 степени слободe)	11.731**	10.216**	4.112**	26.170**	3.891**	5.474**	6.798**	13.132**	10.194**

Врста школе и школски успех као чиниоци прихватања личних...

Врста школе	савесност	љубав	маг. стандард	знање	хедони-зам	друшт. ангажов.	самосталност	популарност	здрав живот
техничке	3.77	4.16	4.17	3.79	3.68	2.99	4	2.67	3.79
угоститељске	3.93	4.39	4.47	4.08	3.9	3.15	4.27	2.6	3.92
медицинске	3.99	4.55	4.34	4.09	4.01	3.11	4.45	2.38	3.98
пољопривредне	3.76	4.25	4.28	4.02	3.81	2.96	4.15	2.47	3.76
економска	3.65	4.52	4.35	3.96	3.97	2.88	4.18	2.55	3.81
гимназије	3.6	4.37	4.32	4.17	4.02	3.18	4.34	2.49	3.74
F коефицијент (5, 2005 степени слободe)	6.760**	7.523**	3.516**	8.513**	6.336**	2.632*	9.135**	2.136	2.839*

Поређење друштвених циљева према врстама школе

Резултати приказани у табели 4. показују да се ученици различитих врста школа разликују и по придавању важности већини друштвених циљева. Посебно велике разлике су у придавању важности циљу јака привреда, где ученици економске школе па и гимназија имају знатно више просеке од ученика техничких, пољопривредних и угоститељских школа.

Табела 4. Поређење важности друштвених циљева по врсти школе (дводелна табела)

Врста школе	јака привреда	добри међу-нац. односи	борба против криминала и корупције	јачање војске	хумани односи	Еколо-шки циљеви	запосленост	социјална једнакост	правна држава
техничке	2.91	3.27	3.99	3.75	3.81	4.14	4.36	3.88	3.73
угоститељске	2.73	3.43	4.01	3.70	4.04	4.22	4.41	3.90	3.72
медицинске	3.07	3.62	4.29	3.52	4.23	4.36	4.54	4.06	3.77
гимназије	3.38	3.74	4.20	3.52	4.13	4.23	4.39	3.95	3.87
пољопривредне	2.78	3.33	3.87	3.31	3.79	4.16	4.35	3.94	3.36
економска	3.56	3.71	4.15	3.62	4.05	4.11	4.49	4.03	3.87
F коефицијент (5, 2005 степени слободe)	19.660**	10.634**	5.866**	4.262**	8.778**	2.363*	2.298*	1.365	5.169**

Врста школе	чување традиције	улазак у Европску унију	приватизација	државни и тер. интегритет	демокра-тија	животни стандард	развој науке и културе	социјална права	једнопартијски систем
техничке	3.89	3.51	2.97	3.68	3.37	4.05	3.72	3.72	3.37
угоститељске	4.08	3.51	2.84	3.74	3.31	4.18	3.84	3.84	3.44
медицинске	4.01	3.52	2.82	3.69	3.66	4.32	4.03	4.03	3.36
гимназије	3.99	3.38	2.91	3.82	3.72	4.31	4.09	4.09	3.24
пољопривредне	3.56	3.30	2.92	3.28	3.42	4.08	3.86	3.86	3.19
економска	3.93	3.29	2.89	3.96	3.77	4.32	3.82	3.82	3.46
F коефицијент (5, 2005 степени слободе)	4.819**	1.626	.806	5.571**	9.244**	5.663**	9.099**	6.138**	1.778

Повезаност школског успеха и придавања важности личним циљевима

Школски успех се сматра једним од најбољих показатеља успешности школске социјализације. Ученици с бољим успехом стичу више знања и вероватно су боље прилагођени школској средини у сваком погледу. За очекивање је да ученици с бољим успехом у већој мери прихвате оне друштвене, али и личне циљеве који се отворено прокламују као васпитни циљеви школе. Посматрајући обрнуто, преко корелације школског успеха и одређених циљева можемо понешто закључити о важности тих циљева у оквиру школског система. Тако се може очекивати да у ауторитарним системима школски успех буде повезан са подршком вођи, у клерикалним државама са религиозношћу, у либералним демократијама са тежњом ка постигнућу. У табели 5. приказане су линеарне корелације (Пирсонов r коефицијент) школског успеха и важности које се придају личним циљевима.

Код ученика средњих школа у Србији највећу повезаност са школским успехом има самоактуализација, што је разумљиво и без обзира на контекст јер је и школски успех на овом узрасту један од елемената тежње за самоостварењем. Са бољим успехом иде и веће вредновање знања, пријатељства, угледа, сигурности и самосталности; док је добрим ђацима мање значајна тежња ка подређеношћу и за популарношћу. Сличне повезаности са школским успехом добила је и Јоксимовићева (2001), с тим што је усмереност ка пријатељству тада имала и значајно вишу корелацију (0.23), док је тежња ка медијској популарности и тада била најнегативније повезана са школским успехом (-0.20).

Табела 5. Повезаност школског успеха и придавања важности личним циљевима (дводелна табела)

	савесност	љубав	материјални стандард	знање	уживање/ хедонизам	друштвено ангажовање	самосталност	популарност	здрав живот
Школски успех	.049*	.086**	.006	.134**	.049*	.053**	.076**	-.079**	.021

	углед	пријатељи	друштвена моћ	самоакту-ализација	алтруизам	постигнуће	узбудљив живот	подређеност	сигурност
Школски успех	.111**	.139**	.002	.207**	.002	.045*	.055**	-.090**	.128**

Повезаност школског успеха и придавања важности друштвеним циљевима

Када су у питању друштвени циљеви, школски успех је навике повезан с тежњом за остварење добрих међунационалних односа у друштву, развојем науке и културе (што је установио и Кузмановић, 1995с), али и јаком привредом и борбом против криминала и корупције. Ови резултати могу да иду у прилог тези да су бољи ученици сензибилнији за отворене друштвене проблеме. Њима су, више него слабијим ученицима, важнији и други друштвени циљеви попут развоја хуманијих односа међу људима и јачања правне државе. Бољи ученици мање маре једино за јачање одбрамбених снага. Занимљиво је да школски успех не дискриминише ученике по циљевима који су били најважније теме претходне изборне кампање: улазак у Европску унију и очување територијалног интегритета земље. Мада је статистички значајна и позитивна ($r=0.10$), очекивала се већа повезаност школског успеха и прихватања демократије.

Дискусија и закључци

Истраживање изведено на 2.426 ученика средњих школа из различитих крајева Србије открива да ова популација младих највише прихвата (при распону оцена од 1 до 5) из сфере личних циљева пријатељство или пријатељску подршку (просек је 4,42), љубав (4,37), а потом материјални

стандард (4,32), самосталност (4,28) и знање (4,06), а најмање популарност (2,51), подређеност моћнијима (2,51) и друштвену моћ (2,04). У неким ранијим истраживањима (извршеним 1994. и 2000. године), Јоксимовићева је са унеколико другачијим инструментом установила да се код средњошколаца на врху листе прихваћености налазе срећан брак и складна породица (што је блиско циљу који смо ми назвали љубав) и пријатељство, а на дну медијска популарност и политичка моћ (Јоксимовић, 2001). То упућује на закључак да главне вредносне оријентације везане за индивидуални живот већ дуго задржавају сличан поредак међу ученицима средњих школа у нас. Вероватно се објашњење делом може тражити у претпоставци да су те оријентације повезане с неким базичним потребама, а делом у особености наше културе – на пример, да се изражавање тежње за моћи не сматра друштвено пожељном.

Табела 6. Повезаност школског успеха и придавања важности друштвеним циљевима (дводелна табела)

	јака привреда	добри међунационални односи	борба против крим. и корупц.	јачање одбрамбених снага	хуманијни односи	еколошки циљеви	запосленост	социјална једнакост	правна држава
Школски успех	.154**	.169**	.143**	-.086**	.110**	.066**	.031	.063**	.089**
	чување традиције	улазак у Европску унију	приватизација	државни и тер. интегритет	демократија	животни стандард	развој науке и културе	социјална права	једнопартијски систем
Школски успех	.024	.014	-.028	.029	.104**	.080**	.164**	.056**	-.029

Када је реч о оцени значаја друштвених циљева, на првом месту је запосленост (4,42), а потом и социјална права (4,31), животни стандард грађана (4,24) и еколошки циљеви (4,23), а на дну листе су приватизација (2,90) и јака тржишна привреда (3,13). Нема довољно сродних ранијих истраживања за адекватно генерално поређење овог дела. Чини се да главна објашњења ових резултата треба тражити у актуелној друштвеној ситуацији и у утицају породице. Незапосленост збиља јесте велики и свима видљив друштвени проблем, а приватизацију су многе породице (које преносе своје ставове на

децу) доживеле као проблематичну (обављену помоћу капитала сумњивог порекла) и као узрок остајања без посла. Није, међутим, јасно зашто је „јака тржишна привреда“ заузела тако низак положај на скали вредности. Да ли можда атрибут „тржишна“ носи негативну конотацију повезану са незадовољавајућом приватизацијом? У сваком случају, налаз говори да велики број испитаника не види јаку привреду као најадекватнији инструмент за остваривање регистрованих најважнијих циљева: запосленост, социјална права и животни стандард. Слично се може рећи и за циљ „испунити услове за улазак у Европску унију“ који са просечном оценом од 3,44 заузима тек 15. место на листи прихваћених циљева.

Истраживање је показало да се ученици различитих врста школа статистички значајно разликују у важности коју придају највећем броју и личних и друштвених циљева. Гимназијалцима, па и ученицима медицинске школе, самоактуализација је важнија него ученицима техничких школа. Ученицима економске школе углед је важнији него онима који похађају техничке и пољопривредне школе. Ђаци средње медицинске школе придају већи значај него ученици техничких школа сигурности, самосталности, алтруизму, па и љубави. Када је реч о друштвеним циљевима, за ученике економске школе јака привреда је значајнија него за ученике осталих школа, особито у односу на оне који похађају пољопривредне и угоститељске школе. Ученици гимназија и економске школе придају већи значај и добрим међунационалним односима, па и развоју демократије. Гимназијалци и медицинари много више него други сматрају да је важан развој науке и културе. Као што је својевремено нагласила Јоксимовићева (2001), врста школе може подразумевати разлике у пореклу, општем нивоу знања, али и у интересовањима и наставном програму који условљавају чвршће везивање за неке вредности. Но мора се стално имати на уму да установљене разлике јесу статистички значајне, али нису много велике.

Школски успех је у статистички значајној корелацији с прихватањем највећег броја личних циљева. Углавном су те везе позитивне (тенденција је да се са бољим успехом „удружује“ већа прихваћеност циљева), осим када је реч о популарности и подређености, где су корелације негативне. Међутим, коефицијенти корелација су прилично ниски. Школски успех је повезан и с оценом значаја неких друштвених циљева. Бољи ученици придају већи значај добрим међунационалним односима, развоју науке и културе, јакој привреди, борби против криминала и корупције, хуманијим односима у друштву, а мањи јачању одбрамбених снага земље. Али, и овде су коефицијенти ниски. Необично је да се не појављују значајне корелације школског успеха и прихватања друштвених циљева око којих су се политичке странке највише спориле: улазак у Европску унију, приватизација,

чување традиције, државни и територијални интегритет. Мада је очекивано позитивна, релативно је ниска повезаност успеха и оцене значаја демократије (коэффициент линеарне корелације је само 0,10).

Школски успех се обично третира не само као добар показатељ остваривања образовне функције школе, него и васпитне, социјализацијске. Претпоставља се да бољи ученици не само боље препознају него и усвајају друштвено пожељне вредности, у првом реду оне које су израз васпитних циљева школе. Наше резултате не треба одмах видети као знак да школа недовољно успешно остварује своје васпитне циљеве, већ пре као прилог тези да у школи нису дефинисани циљеви васпитања, особито ако је реч о сфери вредности. Један од аутора овог рада био је непосредни сведок „мучења“ и *Завода за унапређење образовања и Националног просветног савета* у формулисању пожељних вредности – на пример, када су припремани и усвајани *Стандарди уџбеника* (у једном тренутку помињани су само родна равноправност и права мањина).

У социјалистичкој Југославији школа је имала задатак да се бори да ученици усвоје и владајуће идеолошке вредности: социјализам, самоуправљање, друштвена својина, атеизам... Добро је што је у данашње време школа ослобођена од захтева да обавља специфичну идеолошку индоктринацију, али се, изгледа, нашла у стању збуњености (појачаном релативно честим променама власти) и пред дилемама које вредности треба да учвршћује код ученика. Као да делују неки стихијски фактори, када поједини наставници на своју руку обављају социјализацијску функцију, а други се уздржавају од покушаја да код ученика формирају одређене вредносне оријентације. Тако се догађа да је школски успех слабо повезан с придавањем значаја демократији, и то не зато што је та вредност од свих високо прихваћена. Напротив, она је по степену прихваћености у другој половини листе друштвених циљева.

У сваком случају, резултати овог истраживања дају индикације за закључак да неки чиниоци изван школе више обликују вредносни систем ученика него сама школа. За неке вредности то је природно и очекивано, али за поједине (нпр. демократија, добри међунационални односи, алтруизам, знање, итд.) ипак није, тј. нормално је очекивати да школа има већи и корективни утицај.

Напомена: Овај чланак је настао током рада на пројекту Психолошки проблеми у контексту друштвених промена (149 018) Института за психологију захваљујући подршци Министарства науке Републике Србије

Литература

- Аврамовић, З. (1996): Разумевање демократије у уџбенику Устав и права грађана, *Зборник Института за педагошка истраживања*, Институт за педагошка истраживања, Београд, бр. 28, стр. 104-128.
- Бабић, Ј. (1993): Вредности, промене, педагогија, *Педагогија*, XXVIII, 1-2, стр. 33-36.
- Хавелка, Н. и сар. (1990): *Ефекти основног школовања*, Институт за психологију, Београд.
- Јоксимовић, С. (2001): Структура и корелати вредносних оријентација средњошколских ученика, *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 33, стр. 201-214.
- Kluckhohn, C. K. M. (1951): Values and Value Orientations in the Theory of Action. In T. Parsons & E. Sils (Eds.), *Toward a General Theory of Action*. Cambridge, MA: Harvard University Press, str. 388–433.
- Кузмановић, Б. (1973): *Спремност за ангажовање у самоуправљању као функција неких вредности*, маг. рад, Филозофски факултет, Београд.
- Кузмановић, Б. (1989): О грубој идеологизацији васпитања, *Зборник Института за педагошка истраживања*, Институт за педагошка истраживања, Београд, бр. 22, стр. 24-29.
- Кузмановић, Б. (1993): Усвајање вредности као циљ васпитања, *Педагогија*, XXVIII, 1-2, стр. 54-61.
- Кузмановић, Б. (1995а): Уводна разматрања за истраживање промена вредносних оријентација младих у Србији, *Психолошка истраживања*, 7, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, стр. 9-15.
- Кузмановић, Б. (1995б): Друштвене промене и промене вредносних оријентација ученика, *Психолошка истраживања*, 7, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, стр. 17-47.
- Кузмановић, Б. (1995с): Преференције друштвених циљева, *Психолошка истраживања*, 7, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, стр. 49-69.
- Кузмановић, Б. & Петровић, Н. (2007): Структура преференција личних и друштвених циљева средњошколаца. *Психологија*, вол. 40, бр. 4, стр. 567-585.
- Михаиловић, С. и сар. (1990): *Деца кризе*, ИДН, Центар за политиколошка истраживања и јавно мњење, Београд.
- Пантић, Д. (1977): Вредности и идеолошке оријентације друштвених слојева, у: Поповић, М. (ед.), *Друштвени слојеви и друштвена свест*, Институт друштвених наука, Београд.
- Пантић, Д. (1981): *Вредносне оријентације младих у Србији*, ИИЦ ССО Србије, Београд.
- Плут, Д. (1991): *Социјализацијски обрасци основношколских уџбеника*, магистарски рад, Филозофски факултет, Београд.
- Попадић, Д. (1995): Узрасне и генерацијске разлике у преференцији животних стилова, *Психолошка истраживања*, 7, Институт за психологију Филозофског факултета у Београду, стр. 71-88.
- Rokeach, M. (1973): *The Nature of Human Values*. New York, Free Press.
- Рот, Н. & Н. Хавелка (1973): *Национална везаност и вредности код средњошколске омладине*. Институт за психологију и Институт друштвених наука, Београд.

Н. Петровић, Б. Кузмановић

Schwartz, S. H., & Bilsky, W. (1987): Toward a Psychological Structure of Human Values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 53, 550–562.

Подаци о ауторима:

Др Небојша Петровић, Филозофски факултет, Београд,

Чика Љубина 18-20 (кабинет 279)

npetrovi@f.bg.ac.rs

тел. 011/ 320 61 66

Др Бора Кузмановић, Филозофски факултет, Београд

Чика Љубина 18-20 (кабинет 279)

bkuzmano@f.bg.ac.rs

тел. 011/ 320 61 53